

Sylwia Dolzblasz

Uniwersytet Wrocławski
e-mail: sylwia.dolzblasz@uwr.edu.pl

**WYMIAR TRANSGRANICZNY POLITYKI SPÓJNOŚCI
NA PRZYKŁADZIE SIECI WSPÓŁPRACY
NA POGRANICZU POLSKO-SŁOWACKIM**

**TRANSBORDER DIMENSION OF COHESION POLICY –
CO-OPERATION NETWORK
IN THE POLISH-SLOVAK BORDERLAND**

DOI: 10.15611/pn.2017.465.05

JEL Classification: R58

Streszczenie: Przyjęcie współpracy terytorialnej za cel trzeciej polityki spójności UE w latach 2007-2013 stanowiło wyraz uznania istotnej roli powiązań transgranicznych w kształtowaniu obszaru Europy. Celem artykułu była analiza sieci powiązań w ramach współpracy transgranicznej na poziomie lokalnym na pograniczu polsko-słowackim. Badanie dotyczyło współpracy objętej wsparciem Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska–Republika Słowacka 2017-2013 realizowanego w ramach EWT. Analizie poddano 109 projektów oraz 244 polskich i słowackich beneficjentów programu. Badanie wykazało, iż sieć współpracy transgranicznej jest słabo rozwinięta. Pozwoliło na identyfikację najważniejszych instytucji dla współpracy oraz jej kluczowych cech.

Słowa kluczowe: współpraca transgraniczna, sieć współpracy, pogranicze, powiązania polsko-słowackie.

Summary: Due to the recognition of its important role, European territorial cooperation since 2007 has been the third objective of the EU's cohesion policy. The aim of this paper was to identify the character of transborder co-operation on the local level in the Polish-Slovak borderland with a special focus on the transborder relations network. To this end, co-operation co-financed under Poland-Slovak Republic Cross-Border Cooperation Programme 2007-2013 in the framework of ETC was analyzed. In this study, all realized projects and all beneficiaries, i.e. 109 projects and 244 Polish and Slovak institutions, were examined. The research revealed that the co-operation network was poorly developed. However, the most important nodes in this network were clearly visible.

Keywords: transborder co-operation, co-operation network, borderland, Polish-Slovak relations.

1. Wstęp

Przyjęcie współpracy terytorialnej za cel trzeci polityki spójności UE w latach 2007-2013 stanowiło wyraz uznania istotnej roli powiązań transgranicznych w kształtowaniu obszaru Europy. W tym kontekście zatem analizy dotyczące powiązań transgranicznych (na płaszczyźnie gospodarczej, społecznej itd.) i rozwoju pograniczy stanowią ważny aspekt realizacji polityki spójności. Celem artykułu była identyfikacja charakteru współpracy transgranicznej na poziomie lokalnym oraz powiązań transgranicznych ukształtowanych w jej ramach na pograniczu polsko-słowackim. Badanie dotyczyło współpracy objętej wsparciem Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska–Republika Słowacka 2007-2013 w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej¹, którego łączna alokacja wynosiła 185,2 mln euro. Analizie poddano zarówno wszystkie realizowane projekty, jak i wszystkich beneficjentów, tj. 109 projektów² i 244 instytucje (109 jednostek polskich i 135 słowackich). Dane pozyskane zostały z Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju oraz bezpośrednio od beneficjentów.

Charakter współpracy transgranicznej określono na podstawie badania struktury tematycznej projektów oraz struktury rodzajowej polskich i słowackich beneficjentów. Identyfikacji najistotniejszych cech sieci współpracy transgranicznej dokonano za pomocą analizy sieciowej metodą *Social Network Analysis*. W badaniu przyjęto, iż węzłami sieci są beneficjenci projektów współpracy transgranicznej, natomiast relacjami udział w tych projektach. Założono, iż powiązania mają charakter nieskierowany, a badane sieci są sieciami przynależności i mają charakter wielomodalny. W analizie uwzględniono wybrane parametry opisujące sieć, w tym m.in. gęstość sieci, wskaźnik stopnia, pośredniości, jądrowości. Opisano ponadto wybrane cechy partnerstw w ramach konsorcjów realizujących projekty współpracy (m.in. liczba partnerów, kraj pochodzenia, podobieństwo partnerów).

2. Współpraca i sieci transgraniczne w ujęciu teoretycznym

Wraz z postępem procesów integracji w Europie obserwowany był spadek dzielącej roli granic politycznych. Sprzyjała temu realizacja polityki spójności UE, wdrażanie programów wspierających współpracę terytorialną oraz obowiązywanie zasad wynikających z Układu z Schengen. Jednakże współcześnie obserwujemy równocześnie daleko idącą sekurytyzację granic [Amilhat-Szary 2007]. Pomimo zaawansowanych procesów integracyjnych w ramach UE, dających wiele możliwości redukcji oddziaływania granic wewnętrznych, efekty nie są tak znaczące jak pierwotnie zakładano

¹ Obszar pogranicza polsko-słowackiego zdefiniowano w oparciu o zasięg terytorialny programu, który objął po polskiej stronie podregiony: bielsko-bialski, nowosądecki, krośnieńsko-przemyski oraz dodatkowo powiaty: pszczyński, oświęcimski, rzeszowski oraz grodzki Rzeszów; po słowackiej stronie regiony (kraje): Žilinský, Prešovský.

² Z wyłączeniem projektów Pomocy Technicznej i Mikroprojektów.

[Strüver 2004]. Przyczynia się do tego zarówno fakt, iż istnienie granic państwowych oznacza oprócz kształtowania bariery formalnoprawne, także mentalne i ekonomiczne [Palmeiro 2009]. Kształtowanie współpracy transgranicznej, czy też generalnie relacji transgranicznych, oprócz charakteru granicy jest także uzależnione zarówno od czynników lokalnych, jak i geopolitycznych oraz instytucjonalno-finansowych [Van Houtum 1999; Anderson, O'Dowd 1999; Gorzelak, Zawalińska (red.) 2013].

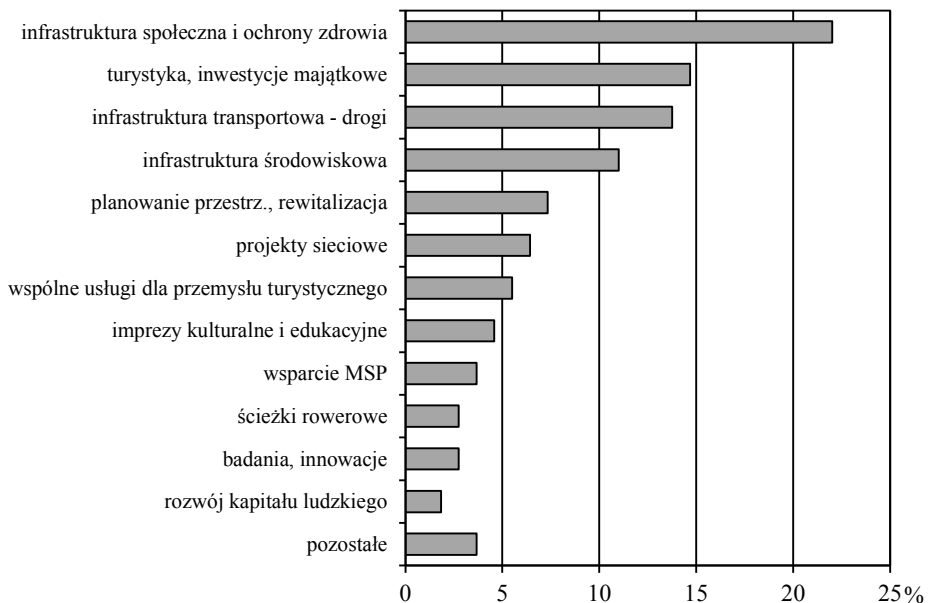
Kształtowanie relacji między partnerami wspólnych projektów transgranicznych stanowi istotny element w rozwoju sieci powiązań w kontekście struktur współpracy transgranicznej [Strihan 2008; Perkmann 2007]. Wynika to m.in. z faktu, iż relacje między partnerami mają wpływ na zakres tematyczny, trwałość i efektywność współpracy, jak również charakter i siłę powiązań transgranicznych [Szmigiel-Rawska, Dołzbłasz 2012]. W realizowanych badaniach naukowych z zakresu badań pograniczy i współpracy transgranicznej niewiele było jak dotychczas ujęć sieciowych z zastosowaniem metod analizy sieci społecznych (SNA). Analizy SNA mają wiele różnorodnych zastosowań [Freeman 2004; Hanneman, Riddle 2005; Borgatti, Halgin 2011] i jakkolwiek najczęściej stosowane są do badań relacji interpersonalnych, to mogą być także wykorzystywane w odniesieniu do instytucji [Batorski 2008]. Wyniki analizy sieciowej dostarczają nowych informacji o strukturze powiązań pomiędzy aktorami sieci, dzięki czemu pomagają w procesie tworzenia systemów współpracy i projektowaniu struktur organizacyjnych [Provan i in. 2005]. Szczególnie przydatne mogą zatem być dla badań mających na celu ocenę programów i projektów, których zadaniem jest kształtowanie relacji [Batorski 2008]. Podejście sieciowe było stosowane m.in. w badaniach dotyczących sieci kontaktów w ramach realizacji programu ZPORR 2004-2006 [Swianiewicz i in. 2008], partnerstw w programie LEADER [Furmankiewicz, Stefańska 2010], sieci współpracy ośrodków naukowo-badawczych w Programie ESPON [Płoszaj, Wojnar 2009] czy też sieci instytucji otoczenia biznesu [Płoszaj 2013]. Ewaluacji sieci partnerów w projektach InterregIIIB CADSES dokonał Olejniczak [2008], a Płoszaj [2014] przeprowadził analizę sieciową do współpracy transgranicznej na obszarze województwa podkarpackiego i obwodu lwowskiego. Zastosowanie metody SNA do analizy powiązań między beneficjentami programów transgranicznych, których jednym z celów jest kształtowanie relacji, jest w pełni uzasadnione i pozwala na identyfikację najważniejszych cech sieci współpracy transgranicznej.

3. Analiza empiryczna

Wśród uwarunkowań kształtowania sieci współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-słowackim należy wymienić przyjazne relacje zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym i lokalnym, członkostwo w UE i Strefie Schengen, a także realizację programów współpracy transgranicznej dofinansowanych z UE. Istotne są również niskie dysproporcje w poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego po obu stronach granicy i relatywnie słaba bariera kulturowa. Ważną rolę odgrywa górski

charakter pogranicza oraz związana z tym wysoka atrakcyjność turystyczna i przyrodnicza obszaru. Bariera orograficzna stanowi równocześnie istotną barierę komunikacyjną [Więckowski i in. 2012].

W celu oceny charakteru współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-słowackim dokonano klasyfikacji projektów ze względu na ich zakres tematyczny (w przypadku projektów wielotematycznych brano pod uwagę dominujący charakter podejmowanych działań) (rys. 1). Wyraźnie widoczna była zdecydowana dominacja projektów infrastrukturalnych, a wśród nich działań dotyczących infrastruktury społecznej i ochrony zdrowia (np. hale sportowe, centra kultury), turystycznej (np. szlaki turystyczne), drogowej oraz środowiskowej (np. kanalizacja). Wspólne przedsięwzięcia nieinwestycyjne były mniej popularne wśród beneficjentów (łącznie ok. 25% projektów), przy czym należy podkreślić, iż w większości przypadków towarzyszyły one także projektom inwestycyjnym (np. głównym działaniem projektu była budowa boiska sportowego, a towarzyszącym organizacja zawodów sportowych). Spośród projektów niemajątkowych należy zwrócić uwagę na działania z zakresu wspólnych usług dla turystyki (ponad 5%). Ich rozwój warunkowany był dużą atrakcyjnością turystyczną obszaru pogranicza, aczkolwiek biorąc pod uwagę uwarunkowania środowiskowe i możliwość rozwoju turystyki transgranicznej, udział tego rodzaju działań nie był znaczący. Natomiast górski charakter obszaru

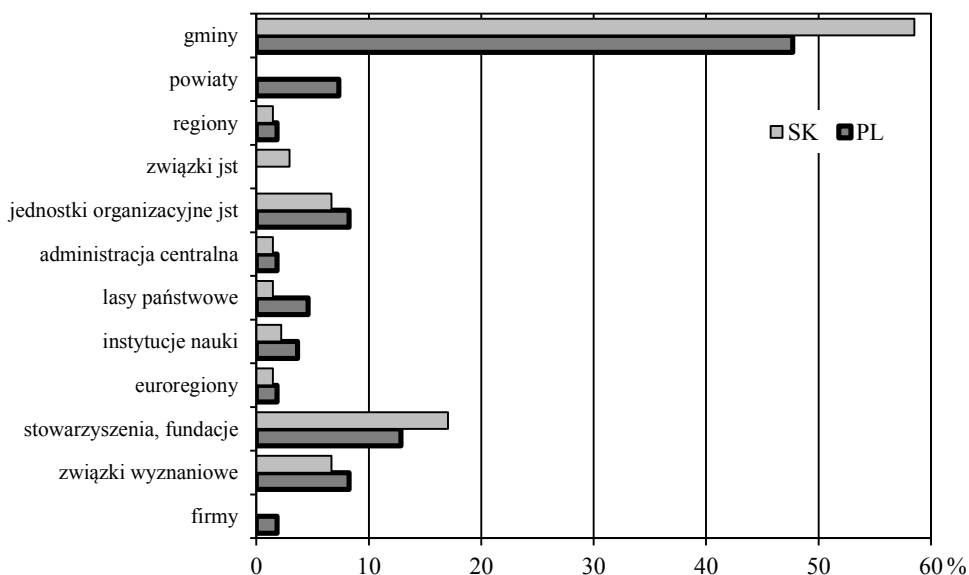

Rys. 1. Struktura tematyczna projektów w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Słowacja 2007-2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MIiR i beneficjentów programu.

miał z pewnością wpływ na relatywnie dużą popularność przedsięwzięć mających na celu rozwój bazy materialnej dla turystyki. Należy przypuszczać, iż poprawa infrastruktury stanowi aktualnie priorytet dla beneficjentów z badanego obszaru, a rozwój bardziej zaawansowanych działań, dotyczących np. wspólnych usług marketingowych czy wsparcia przedsiębiorczości, może nastąpić jako kolejny etap współpracy na pograniczu.

Biorąc pod uwagę rodzaj beneficjentów, wyraźnie widoczna była dominacja gmin (rys. 2), które były także w ponad 60% projektach beneficjentem wiodącym. Z jednej strony świadczy to o aktywności jednostek samorządu gminnego we współpracy transgranicznej, co wynika m.in. z faktu, iż gminy z reguły posiadają długoletnie kontakty z instytucjami partnerskim po drugiej stronie granicy. Z drugiej strony natomiast jest konsekwencją słabości innego rodzaju instytucji, które m.in. nie są w stanie podołać znacznym wymogom formalnym i finansowym (na skutek m.in. braku prefinansowania) programów UE. Tak wysoki udział gmin po stronie słowackiej wynikał także z bardzo dużego rozdrobnienia na szczeblu gminnym w Słowacji. Należy podkreślić relatywnie wysoki (jak na programy transgraniczne w Polsce) udział stowarzyszeń i fundacji, szczególnie wśród instytucji słowackich, najczęściej działających w zakresie wsparcia przedsiębiorczości i rozwoju lokalnego, oraz parafii realizujących głównie projekty dotyczące zachowania dziedzictwa kulturowego.

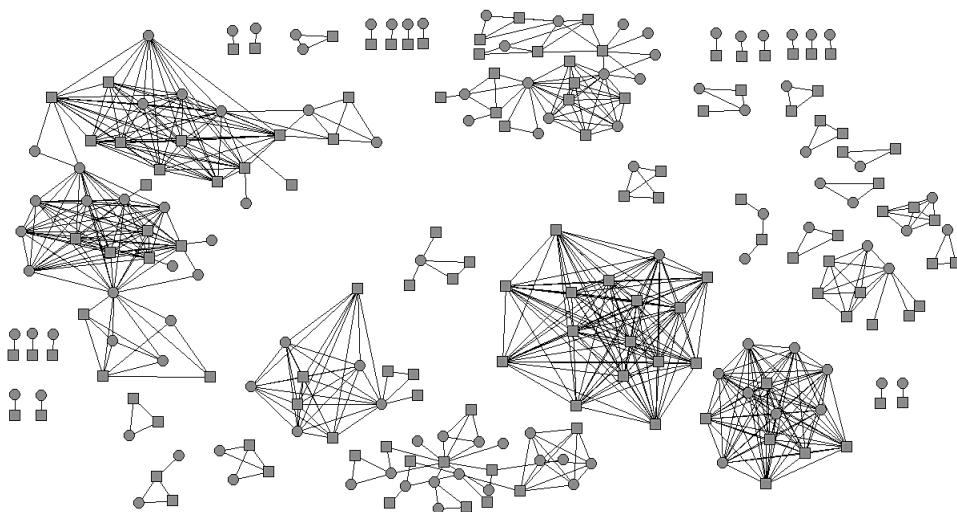

Rys. 2. Struktura rodzajowa beneficjentów Programu Współpracy Transgranicznej Polska–Słowacja 2007-2013 w podziale na instytucje polskie i słowackie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MIiR i beneficjentów programu.

Transgraniczne konsorcja projektowe w przeważającej mierze nie były rozbudowane. W 55% przypadkach projekty były tylko dwustronne (tj. 1 instytucja polska i 1 słowacka), a ok. 35% projektów realizowało 3-4 partnerów. Liczniejsze konsorcja (maksymalnie nawet 16 instytucji) stanowiły jedynie 10% przypadków. Należy przy tym podkreślić, iż wdrażanie wspólnych projektów międzynarodowych wymaga koordynacji wielu działań, co w licznie dużych konsorcjach jest szczególnie trudne. Ponad połowa projektów była realizowana przez instytucje partnerskie tego samego rodzaju i najczęściej były to gminy. Podobieństwo beneficjentów z jednej strony jest sytuacją korzystną, gdyż ze względu na tożsamy charakter instytucjonalny organizacja działania konsorcjum projektowego jest łatwiejsza, często jest to także warunkowane tematem projektu (np. współpraca instytucji naukowych w projektach badawczych). Z drugiej jednak strony ogranicza w pewien sposób zakres przedsięwzięć transgranicznych, gdyż przy większym zróżnicowaniu beneficjentów katalog możliwych działań jest szerszy i potencjał innowacyjny większy.

W celu oceny kształtowania się powiązań współpracy transgranicznej dokonano analizy sieci metodą SNA na poziomie makro, w której wzięto pod uwagę wszystkich beneficjentów realizujących projekty w ramach badanego programu. Przeprowadzono ponadto badanie węzłów sieci za pomocą wybranych miar centralności. Na podstawie wyników można stwierdzić, iż gęstość sieci była bardzo niska, tj. 0,024 (wskaźnik ten wyraża stosunek liczby relacji do wszystkich potencjalnie możliwych relacji dla tej wielkości sieci), tak jak i średni stopień centralności (0,057). Wyraźnie

Rys. 3. Sieć powiązań między beneficjentami programu współpracy transgranicznej Polska-Słowacja 2007-2013 (kołem oznaczono instytucje polskie, kwadratem instytucje słowackie).

Wizualizacja sieci ma charakter aprzestrzenny

Źródło: opracowanie własne za pomocą programu NetDraw na podstawie danych MliR.

wskazuje to na niski poziom usieciowienia dotychczasowej współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-słowackim.

Bardzo charakterystyczne było występowanie licznych izolowanych polsko-słowackich par realizujących tylko jeden projekt, częste były także przypadki co prawda liczniejszych grup, ale także izolowanych, niewykazujących powiązań z żadną jednostką spoza własnego konsorcjum projektowego (rys. 3). Świadczy to o braku usieciowienia współpracy na pograniczu polsko-słowackim, gdzie dominują relacje w ramach jednego projektu i brak relacji z innymi instytucjami realizującymi działania transgraniczne. Natomiast, co istotne, występowały także grupy beneficjentów o gęstszych powiązaniach, nieograniczonych jedynie do jednego, dwóch projektów. Są to jednostki odgrywające ważną rolę w kreowaniu współpracy na pograniczu, aktywne i posiadające liczne powiązania zarówno po polskiej, jak i po słowackiej stronie granicy. Można uznać, iż stanowią one najważniejsze węzły

Tabela 1. Beneficjenci charakteryzujący się najwyższymi wybranymi miarami centralizacji węzłów w sieci współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-słowackim w ramach EWT 2007-2013

Instytucja	Stopień	Instytucja	Bliskość
Stowarzyszenie Euroregion Karpacki (PL)	19	miasto Jasło (PL)	1485
obec: Dedačov, Hankovce, Hrabovec nad Laborcom, Jabłoń, Kochanovce, Koškovce, Lackovce, Lubiša, Nižné Ladičkovce, Rokyty pri Humennom, Slovenské Krivé, Udavské, Veľopolie, Vyšné Ladičkovce, Zbudské Dlhé (SK) gmina Besko (PL)	15	mesto Liptovský Mikuláš (SK)	1489
		Stowarzyszenie Euroregion Karpacki (PL)	1498
		mesto Medzilaborce (SK)	1504
		mesto Vranov nad Topľou (SK)	1504
		Združenie Karpatský Euroregión Slovensko Sever (SK)	1504
		gmina Ustrzyki Dolne (PL)	1504
Instytucja	Pośrednictwo	Instytucja	Jądrowość
miasto Jasło (PL)	440	Stowarzyszenie Euroregion Karpacki (PL)	0,19
mesto Liptovský Mikuláš (SK)	432	mesto Humenne (SK)	0,15
Stowarzyszenie Euroregion Karpacki (PL)	236	mesto Vranov nad Topľou (SK)	0,15
Prešovský kraj (SK)	197,5	miasto Jarosław (PL)	0,15
powiat jasielski	195,5	gmina Ustrzyki Dolne (PL)	0,15
Podkarpacka Izba Gospodarcza w Krośnie (PL)	157	mesto Snina (SK)	0,15
Žilinský kraj (SK)	90	miasto Przeworsk (PL)	0,15
powiat nowotarski (Powiatowy Zarząd Dróg) (PL)	75	miasto Przemyśl (PL)	0,15
mesto Kežmarok (SK)	74	mesto Trstená (SK)	0,13
miasto Nowy Targ (PL)	74		

Źródło: opracowanie własne przy wykorzystaniu UCINet 6.589 na podstawie danych MiiR.

kształtującej się sieci powiązań transgranicznych na pograniczu polsko-słowackim. Do ich wskazania zastosowano wybrane miary centralności poszczególnych węzłów w badanej sieci, tj. stopień (określa liczbę więzi w węźle), pośrednictwo (określa częstotliwość węzła na ścieżce między dwoma innymi niepołączonymi z sobą węzłami), jądrowość (do określania głównych komponentów i peryferiów sieci). Biorąc pod uwagę uzyskane wyniki (tab. 1), do kluczowych instytucji na pograniczu polsko-słowackim zaliczono głównie jednostki samorządu lokalnego i regionalnego, a także polską część Euroregionu Karpackiego oraz tylko jedną instytucję spoza sfery samorządowej, tj. izbę gospodarczą. Są to w większości ważne miasta pogranicza (aczkolwiek nie wszystkie), przy czym brak wśród nich wielu ważnych miejscowości turystycznych pogranicza, szczególnie z polskiej strony. Widoczna była ważna rola słowackich jednostek regionalnych, a także duże znaczenie Euroregionu Karpackiego. Należy podkreślić, iż dwie pierwsze miary wiążą się w pewnym stopniu z liczbą projektów realizowanych przez danego beneficjenta, jednakże nie to było decydujące. Ważna bowiem była liczebność konsorcjów projektowych i zróżnicowanie w nich partnerów, przez co instytucja charakteryzowała się większą liczbą posiadanych relacji (instytucje o największej liczbie realizowanych projektów, tj. od 4 do 7, to: kraj Żyliński i Preszowski, Euroregion Karpacki, miasta Trstená, Muszyna, Piwniczna, gminy Jabłonka i Zarszyn). W przypadku trzeciej analizowanej miary istotna była liczebność konsorcjów i uczestnictwo ich członków w innych projektach, angażujących wielu różnych partnerów. Co istotne, beneficjenci z czołowych miejsc pod względem liczby projektów, biorąc pod uwagę miary centralności węzłów sieci, nie odgrywały w nich znaczącej roli, np. miasta Trstená czy Muszyna, gdyż w większości były to projekty jedynie dwustronne z powtarzającymi się partnerami, którzy także mieli słabo rozbudowane powiązania.

4. Zakończenie

Charakter tematyczny współpracy na pograniczu polsko-słowackim zdominowany był przez projekty z zakresu infrastruktury, głównie społecznej, turystycznej i drogowej. Niewiele było projektów, których głównym celem były działania na rzecz wsparcia przedsiębiorczości, kapitału ludzkiego czy też rozwoju usług dla turystyki. W strukturze beneficjentów dominowały samorządy terytorialne szczebla lokalnego, a realizowane projekty były w zdecydowanej większości dwustronne. Biorąc pod uwagę podejście sieciowe, na podstawie zróżnicowania aktywności poszczególnych instytucji można obserwować kształtowanie się grupy beneficjentów ‘specjalizujących’ się we współpracy, zarówno pod względem liczby projektów w analizowanym programie, jak i posiadanych powiązań z innymi beneficjentami. Należy podkreślić, iż jakkolwiek liczba projektów jest ważna, to beneficjenci odznaczający się dużą liczbą projektów, ale realizowanych z tym samym partnerem, nie mają tak istotnego znaczenia dla usieciowienia, jak beneficjenci o niższej liczbie projektów, ale większej liczbie różnorodnych instytucji partnerskich.

Literatura

- Amilhat-Szary A.-L., 2007, *Are Borders More Easily Crossed Today? The Paradox of Contemporary Trans-Border Mobility in the Andes*, *Geopolitics*, nr 12, s. 1-18.
- Anderson J., O'Dowd L., 1999, *Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance*, *Regional Studies*, vol. 33.7, s. 593-604.
- Batorski D., 2008, *Metody analizy sieci i ich zastosowanie w ewaluacji*, [w:] Haber A., Szałaj M. (red.), *Środowisko i warsztat ewaluacji*, PARP, Warszawa.
- Borgatti S.P., Halgin D.S., 2011, *On Network Theory*, *Journal of Organization Science*, vol. 22, s. 1157-1167.
- Freeman L.C., 2004, *The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science*, Empirical Press, Vancouver.
- Furmankiewicz M., Stefańska J., 2010, *Partnerstwa terytorialne jako sieci organizacyjne. Analiza powiązań w trzech wybranych „lokalnych grupach działania” w Polsce*, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 1(39), s. 5-25.
- Gorzela G., Zawalińska K. (red.), 2013, *European Territories: From Cooperation to Integration?*, Warszawa, Wyd. Naukowe Scholar.
- Hanneman R., Riddle M., 2005, *Introduction to social network methods*, <http://faculty.ucr.edu/~hanneman> (2.03.2016).
- Olejniczak K., 2008, *Mechanizmy wykorzystania ewaluacji. Studium ewaluacji średniookresowych INTERREG III*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Palmeiro Pinheiro J.L., 2009, *Transborder Cooperation and Identities in Galicia and Northern Portugal*, *Geopolitics*, vol. 14, s. 79-107.
- Perkmann M., 2007, *Construction of New Territorial Scales: A Framework and Case Study of the EU-REGIO Cross-border Region*, *Regional Study*, vol. 41(2), s. 253-266.
- Płoszaj A., 2013, *Sieci instytucji otoczenia biznesu*, Warszawa, Wyd. Naukowe Scholar.
- Płoszaj A., 2014, *Inter-organizational network of cross-border cooperation in Podkarpackie Voivodship and Lviv Oblast*, EUROREG, Warszawa.
- Płoszaj A., Wojnar K., 2009, *Analiza sieci współpracy ośrodków naukowo-badawczych – przykład programu ESPON*, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 4 (38), s. 86-100.
- Provan K.G. i in., 2005, *The Use of Network Analysis to Strengthen Community Partnerships*, *Public Administration Review*, nr 65(5), s. 603-603.
- Strihan A., 2008, *A Network-based Approach to Regional Borders: The Case of Belgium*, *Regional Studies*, nr 42(4), s. 539-554.
- Strüver A., 2004, *Everyone Creates One's Own Borders: The Dutch–German Borderland as Representation*, *Geopolitics*, nr 9(3), s. 627-648.
- Swianiewicz P., Herbst J., Lackowska M., Mielczarek A., 2008, *Szafarze darów europejskich: kapitał społeczny a realizacja polityki regionalnej w polskich województwach*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Szmigiel-Rawska K., Dołzbłasz S., 2012, *Trwałość współpracy przygranicznej*, Wyd. CeDeWu, Warszawa.
- Van Houtum H., 1999, *Internationalisation and mental borders*, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, vol. 90/3, s. 329-335.
- Więckowski M. i in., 2012, *Pogranicze polsko-słowackie. Dostępność transportowa a turystyka*, IGiPZ PAN, GU SAV, Warszawa–Bratysława.